

УДК 130.122:37.013

ПРОЦЕС РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Альона Кондратьєва

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

вул. Володимира Антоновича, 70, 49000, м. Дніпро, Україна

У статті на основі аналізу теоретичних джерел прослідковано процес розвитку освітнього менеджменту. Розглянуто філософські засади менеджменту в освіті в контексті глобалізаційних змін. Схарактеризовано різні аспекти дослідження процесу розвитку менеджменту освіти на протязі історичного розвитку суспільства починаючи з античних часів. Відокремлено основні компоненти менеджменту освіти в умовах сучасності.

Ключові слова: освітній менеджмент, управління освітою.

В умовах сьогодення актуальними залишаються проблеми управління системою освіти. Потрібно вказати, що розвиток теорії управління освітою викликав безліч нетрадиційних трактувань цього явища, а внаслідок цього й у практичній діяльності з керування освітнім процесом виникли такі поняття, як педагогічний менеджмент, дидактичний менеджмент, менеджери освіти, навчально-пізнавального, навчально-виховного процесів. На нашу думку, найповнішим і вичерпним є визначення Л.М. Кравченко: поняттям «менеджмент освіти» – це теорія і технологія ефективної управлінської діяльності в освіті з урахуванням специфіки організаційного, психолого-педагогічного, правового, економічного впливу на зміст і діяльність індивідів і колективів з метою забезпечення функціонування освітніх систем і організацій в умовах ринку освітніх послуг [6].

В останні роки значно зріс інтерес до менеджменту освіти. Питання менеджменту освіти знайшли широке відбиття на національних науково-практичних конференціях, які щорічно проводяться консорціумом з удосконалення менеджменту освіти. Вітчизняні та закордонні науковці активно розробляють окремі проблеми освітнього менеджменту. Необхідно відзначити, що теорія управління освітою за кордоном (освітній менеджмент) – це практично орієнтована галузь наукового знання, що інтенсивно розвивається. Вона активно асимілює загальноуправлінські підходи й розробляє на їх основі спеціальні моделі та методи для підвищення ефективності управлінської діяльності у сфері освіти.

Попри значну кількість публікацій стосовно окремих питань менеджменту освіти та низку масштабних узагальнюючих робіт у цій галузі, потрібно наголосити, що проблема генези освітнього менеджменту недостатньо розроблена. Це зумовлює постановку мети даної статті.

Проблеми розвитку менеджменту освіти досліджували В. Бурєга, В. Гамаюнов, В. Симонов, Т. Шамова, А. Шегда, В. Бондарь, В. Луговий, Н. Коломенський, А. Фурман, А. Ярошенко й інші. Проблеми управління освітою, зокрема на регіональному рівні, набули висвітлення в працях М. Артюхова, Л. Даниленко, М. Набоки, Г. Оглобіної, С. Репіна, Б. Черник та інших. Аналіз системи управління різними типами сучасних навчальних закладів України продемонстровано у дослідженнях В. Бондаря, Л. Кашук, Н. Коломийського, Н. Комаренко, В. Крижка, О. Мармизи, В. Маслова, Є. Павлутенкова, Н. Шапошнікової, В. Шаркунової та інших.

Аналіз наукових досліджень, присвячених розвитку теорії управління та менеджменту, дозволяє виділити три історичні періоди:

1) стародавній (починаючи з 9-7 ст. до н.е. й орієнтовно до початку XVIII ст.). Цей період вважається найбільш тривалим і характеризується накопиченням досвіду управління, яке ще не було виділено в самостійну галузь знань;

2) індустріальний (1776-1910 рр.), який характеризується пошуками принципів ефективного управління виробництвом, появою перших теорій наукового управління;

3) системний (1911 р. – до теперішнього часу). Управління визнається як самостійна наука. Цей період можна схарактеризувати як період систематизації й інформатизації.

Найважливішою основою формування соціокультурних передумов сучасного менеджменту було формування й ідейне оформлення взаємовідносин у класі підприємців, управлінців і найманих працівників, які по-різному склалися в різних країнах і в контекстах різних культур залежно від їх конкретних традицій. Сьогодні відомі такі соціокультурні типи менеджменту як: західноєвропейський, північноамериканський (американський), японський (азійський), радянський (український) [5].

Організована освіта як підсистема суспільства склалася історично. Щодо передумов її виникнення існують різні думки. Одні вчені визначальними вважають соціально-економічні чинники, матеріальне виробництво, інші систему освіти виводять з практики священнослужіння, державного управління. Враховуючи різні погляди, можна вважати, що система освіти сформувалася внаслідок зміни організації всієї суспільної життєдіяльності [7].

Педагогічна галузь людських знань чи є не найстародавнішою і по суті невіддільна від розвитку суспільства. Виховання як засіб підготовки молодих поколінь виник з появою людського суспільства. Довгий час діти засвоювали досвід в процесі спільної трудової діяльності та повсякденного спілкування зі старшими. Так було в дородовому суспільстві й при родовому ладі. Досвід у той час був ще порівняно простим і виховання не було специфічною областю професійної діяльності людей. Таке положення зберігалось і в рабовласницьку епоху. Відомо, наприклад, що перша згадка про школу зустрічається в староегипетських джерелах за 2,5 тис. років до н.е. У пізній період рабовласницького ладу, коли виробництво і наука досягли значного розвитку, виховання виділяється в особливу суспільну функцію, виникають виховні установи, з'являються особи, професією яких стає навчання і виховання дітей. Це відбувалося в багатьох стародавніх країнах, але більш менш правдиві відомості про школи дійшли до нас з Єгипту, країн Близького Сходу та античної Греції [8].

Перші наукові педагогічні узагальнення входили до складу філософії, бо в філософії на той час акумулювалися всі знання про природу, людину, суспільство. Колискою європейських систем виховання стала давньогрецька філософія. Теоретиками педагогіки були видатні грецькі мислителі: Демокріт (460-370 рр. до н.е.), Сократ (469-399 рр. до н. е.), Платон (427-347 рр. до н. е.), Арістотель (384-322 рр. до н. е.), в працях яких існувало немало глибоких думок з питань виховання людини, формування її особистості. На основі своєї атомістичної теорії Демокріт висунув матеріалістичну концепцію розвитку особистості.

Сократ започаткував філософську основу гуманістичної педагогіки. Він вважав, що основою особистості є суб'єктне. Людина повинна здобувати освіту не шляхом навчання, тобто передачі істини, а шляхом самостійного пошуку її смислу. Найціннішим у людині є уміння бачити істину (моральність) і належним чином себе поводити.

З точки зору Платона, людина – це прояв усього зовнішнього, яке є незмінним і тому – об'єктивним. У зв'язку з цим основою особистості є не суб'єктне, а об'єктне. Істина – це ідеал виховання: поєднання благородства, багатства, фізичних і духовних здібнос-

тей. Але осягання істини не може дати постійного знання, бо пізнання людини обмежене чуттєвим сприйманням. Звідси, освіта повинна утворювати правильні поняття та відсікати те, що заважає втілювати ідею моральності [9].

У системі наукового пізнання та освіти Арістотеля ідея трактується не як самостійна категорія, а як внутрішня сутність речей. Тому якість знань повністю залежить від того, наскільки вдається зробити зрозумілим, строгим і чітким їх зміст, тобто основні поняття всіх дисциплін. Досягти цього можна лише опираючись на закони, які узагальнюють розпорядження відносно того, як щось повинно бути або відбуватись.

Отже, в античні часи у надрах філософії зародилися перші педагогічні теорії, що знайшли практичне втілення у педагогічній діяльності та наукових ідеях Сократа, Платона, Арістотеля, Цицерона, Квінтіліана. Необхідно вказати, що ці педагогічні ідеї набули широкої популярності у XVI–XVII ст., знайшли свій подальший розвиток у творах грецьких і римських вчених, вітчизняних просвітителів, стали основою подальшого розвитку науки та освіти.

Важлива віха у розвитку освіти – виникнення у XII–XIII ст. університетів, що стали центрами інтелектуального життя Європи. Вони, а також прагматично спрямовані міські гілдийські й цехові школи забезпечили умови для реформи схоластичної системи освіти. Остаточні якісні зміни в ній відбулися у XVI–XVIII ст., які зумовлені великими географічними відкриттями, досягненням природознавства, які радикально змінили бачення світу, спричинили усвідомлення необхідності оновлення цілей і методів освіти. У цей період було засновано багато спеціальних навчальних закладів – технічних училищ, промислових, комерційних, військових, навігаційних шкіл. Зневажливе ставлення до природничих наук, характерне для аристократії та духовництва, змінила орієнтація на засвоєння у системі освіти необхідних для життєвого успіху знань.

Услід за Коменським в історію західноєвропейської педагогіки увійшло ім'я англійського філософа й педагога Джона Локка (1632-1704 рр.), який сконцентрував свої зусилля на теорії виховання джентльмена – людини впевненої в собі, що поєднує широку освіченість з діловими якостями, вишуканість манер з міцністю моральних переконань, французького матеріаліста і просвітника Жана-Жака Руссо (1712-1778 рр.), автора ідеї природної досконалості дітей, теорії «вільного виховання», за якою виховання повинно проводитися лише за інтересами й бажаннями дітей, що сприятиме їхньому розвитку, швейцарського педагога Йоганна Генріха Песталоцці (1746-1827 рр.), який запропонував учителям прогресивну теорію морального виховання учнів, розвинув ідеї гуманного виховання, доброзичливого ставлення до дітей, прищеплення їм співчуття і жалібності як основи морального розвитку, намагався поєднати навчання і виховання дітей з організацією їхньої посильної праці, німецького педагога Йоганна Фрідріха Гербарта (1776-1841 рр.), автора теоретичних узагальнень у галузі психології навчання і дидактики (чотири етапна модель уроку, поняття виховального навчання, система розвиваючих вправ), німецького педагога Фрідріха Адольфа Дістервега (1790-1866 рр.), відомого ідеями про активізацію навчальної діяльності учнів, посилення їх самостійної роботи, а також думками про підготовку народних учителів, яка повинна базуватися на отриманні наукових знань і прищепленні високих моральних якостей [7].

У кінці XIX – на початку XX ст. дослідження педагогічних проблем розпочинаються в США, куди поступово переміщується центр педагогічної думки. Найвидатніші представники американської педагогіки – Джон Дьюї (1859-1952 рр.) і Едвард Торндайк (1874-1949 рр.) [9].

У 80-ті роки XX ст. відбувається зміщення акцентів у державній політиці розвитку західної освіти: на зміну кількісному розширенню освітніх систем у 60-70-х роках при-

йшла орієнтація на підвищення якості освіти відповідно до вимог індустріального суспільства. Це призвело до інтенсифікації наукових досліджень про управління освітою як теоретичного, так і прикладного характеру. З'явився цілий ряд публікацій, наприклад, Т. Буша «Теорії менеджменту в освіті» (Англія, 1986 р.), П. Сілвер «Управління освітою: теоретичні аспекти практики та досліджень» (США, 1983 р.), У. Фостера «Парадигми та перспективи, нові підходи до управління освітою» (США, 1986 р.), У. Сквайра «Управління освітою в Об'єднаному королівстві: недосконалий метод і засоби його поліпшення» (Англія, 1987 р.), К. Еверсаї, Г. Лакомського «Пізнаючи управління освітою. Сучасні методологічні суперечності в дослідженнях з управління освітою» (Австралія, 1991 р.).

Відбувається зсув акцентів у державній політиці розвитку освіти: на зміну кількісному розширенню освітніх систем в 60-70-х роках прийшла орієнтація на підвищення якості освіти відповідно до вимог індустріального суспільства. Це знайшло відбиття в шкільному законодавстві (наприклад, у законах про освіту в Англії (1986, 1988 р.), у Шотландії (1988, 1989 р.), у законі про основні напрямки розвитку освіти у Франції (1989 р.), у законі про старшу середню школу в Данії (1989 р.), де є спеціальний розділ «Менеджмент середніх старших шкіл», у стратегії розвитку освіти в США «Америка-2000» й інше) Однак проведені в ряді країн в 70-80-і роки освітні реформи не дали очікуваних результатів по підвищенню ефективності і якості освіти. На думку вчених і громадськості одна з головних причин невдач полягала в недостатній компетентності педагогічних кадрів і відсутності ефективної системи їхньої оцінки. У зв'язку із цим вживалися заходи для розробки концепцій, моделей, методологій і стандартів оцінки кадрів. До середини 80-х років дослідження в області управління освітою стосувалися, головним чином, управління функціонуванням освітніх організацій. В 90-і роки стали звертатися до методів стратегічного планування й управління розвитком [5].

На кожному етапі розвитку суспільства до підготовки компетентних управлінців висувалися специфічні вимоги відповідно до часу та економічної ситуації, які були поштовхом для організації навчання і накопичення управлінського досвіду. Історико-педагогічний аналіз проблеми фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти дає змогу виділити основні етапи формування управлінської діяльності:

- I етап (до 90-их рр. XIX ст.) характеризується відсутністю наукових поглядів на систему управління;
- II етап (90-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) – новими підходами до управлінської діяльності;
- III етап (30-ті рр. – 1941 р.) – посиленням контролюючої функції управління;
- IV етап (1941-1945 рр.) – роботою у воєнних умовах;
- V етап (1945 р. – 60-ті рр. XX ст.) характеризується виникненням і поширенням ідей психологічної підготовки менеджерів до професійно-управлінської діяльності;
- VI етап (60-ті рр. XX ст. – 1991 р.) – появою нових підходів до управлінської діяльності;
- VII етап (1991 р. – до наших днів) – формуванням фахової підготовки менеджерів освіти в умовах незалежності України.

Зазначена періодизація пов'язана з виникненням і розвитком самої науки управління, на яку впродовж XX ст. суттєво вплинули управлінські школи (школа наукового управління, класична школа) та управлінські підходи (кількісний, процесуальний, системний, ситуаційний) [2].

Вихідними положеннями традиційної вітчизняної концепції управління освітою сьогодні є застарілі означення управління як особливого виду діяльності керівного й адмі-

ністративного характеру, що здійснюється в рамках постійної цілеспрямованої системи колективної праці. Ця концепція стримує розвиток відповідних інноваційних процесів як у сфері загальноосвітньої та професійної підготовки нового покоління, так і в системі управління ними на засадах педагогічного менеджменту. Найбільш важливі положення нової парадигми управління українською перехідною економікою, зокрема національною системою освіти, зводяться до такого: відмова від управлінського раціоналізму класичних шкіл менеджменту; використання в практиці управління досягнень теорії систем, що полегшує завдання розгляду організації в єдності її складових, нерозривно пов'язаних із зовнішнім світом; застосування в процесі управління засобів ситуаційного підходу; орієнтація на нові умови та фактори розвитку суспільства; втілення нових принципів управління; гнучке поєднання методів ринкового регулювання з державним регулюванням соціально-економічних процесів; формування та функціонування ринкових суб'єктів господарювання як відкритих і соціально орієнтованих систем; самоврядування на всіх рівнях і перехід до поліцентричної системи господарювання; поєднання ринкових й адміністративних методів управління підприємствами, організаціями й закладами державного сектора економіки; визнання соціальної відповідальності менеджменту як перед суспільством у цілому, так і перед колом людей, які працюють у системі освіти [10].

В умовах сьогодення актуальними залишаються проблеми управління системою освіти. Потрібно вказати, що розвиток теорії управління освітою викликав безліч нетрадиційних трактувань цього явища, а внаслідок цього й у практичній діяльності з керування освітнім процесом виникли такі поняття, як педагогічний менеджмент, дидактичний менеджмент, менеджери освіти, навчально-пізнавального, навчально-виховного процесів. На нашу думку, найповнішим і вичерпним є визначення Л.М. Кравченко: поняттям «менеджмент освіти» – це теорія і технологія ефективної управлінської діяльності в освіті з урахуванням специфіки організаційного, психолого-педагогічного, правового, економічного впливу на зміст і діяльність індивідів і колективів з метою забезпечення функціонування освітніх систем і організацій в умовах ринку освітніх послуг [6].

В останні роки значно зріс інтерес до менеджменту освіти. Питання менеджменту освіти знайшли широке відбиття на національних науково-практичних конференціях, які щорічно проводяться консорціумом з удосконалення менеджменту освіти. Вітчизняні та закордонні науковці активно розробляють окремі проблеми освітнього менеджменту.

Управління освітою належить до соціального управління, що регулює економічну, соціально-політичну та духовну сфери життя суспільства. Специфічність процесу соціалізації людей у системі освіти полягає в тому, що він відбувається цілеспрямовано, систематично, планомірно, за допомогою певного кола осіб (педагогів), у спеціальних закладах. Цей соціальний інститут поширює панівну в суспільстві ідеологію, відбиває у своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини й є одним з важливих засобів забезпечення спадкоємності поколінь, соціальної безперервності. Крім того, освіта здійснює багато інших соціально-важливих функцій.

Найважливішою основою формування соціокультурних передумов сучасного менеджменту було формування й ідейне оформлення взаємовідносин у класі підприємців, управлінців і найманих працівників, які по-різному склалися в різних країнах і в контекстах різних культур залежно від їх конкретних традицій.

Список використаної літератури

1. Бебик В.М. Менеджмент освіти глобального суспільства. *Глобалізація і Болонський процес : проблеми і технології* : кол. моногр. Київ : МАУП, 2005.

2. Берега В.Є. Теоретико-методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти». Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2008. 40 с.
3. Білобровко Т.І. Кредитно-модульний курс з освітнього менеджменту : навч. посібник. Переяслав-Хмельницький, 2008. 76 с.
4. Бурега В.В. Соціально-адекватний менеджмент. Київ : Издательский центр «Академия», 2001.
5. Зелінська Г.О. Еволюція теорій освітнього менеджменту та їх розвиток в умовах українського середовища. URL: <http://www.exlit.ru/>
6. Кравченко Л.М. Менеджер освіти. URL: http://ipwi.com.ua/Menedzher_osviti/
7. Освіта як соціальний інститут. Функції освіти в суспільстві. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/5341/46/>
8. Основи психології і педагогіки : консп. лекц. / Н.Г. Лебедева, О.Т. Джурулюк, Д.О. Самойленко. Алчевськ : ДонДТУ, 2009. 174 с.
9. Педагогіка. URL: <http://www.slv.com.ua/booksz/172.html>
10. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2005. С. 194

PROCESS OF DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

Alona Kondratieva

*Dnipro Academy of Continuing Education
of Dnipropetrovsk Regional Council
Volodymyr Antonovich Str., 70, 49000, Dnipro, Ukraine*

In the article, based on the analysis of theoretical sources, the process of development of educational management has been observed. The philosophical principles of management in education in the context of globalization changes are considered. Different aspects of the study of the development process of education management during the historical development of society from the ancient times have been characterized. The main components of management education in modern conditions are separated.

Key words: educational management, education management.